

*Magunkból számkivetve**Fegyzetek ünnep előtt, ünnep után, ünnep helyett*

Kinézek a kisablakon a havas kertre: mindent eltakar a fehérség. A hó belepte a körömvirágokat, a levendulát, az aromás kakukkfüvet. Az ágyások mégsem némák, csupán szótlanok. Tavasszal nyilván lesz mit mondaniuk. Hátul, a szomszéd telek előtt (nagyapám szavával: a megyehatárnál) tizenegy, önmagát metaforaként kínáló, szálegyenes fenyő. Ötven éve dacolnak az északi széllel. Nemrég még tizenketten voltak, akár az apostolok, de egyben – miként Júdás koponyájában a romló gondolatok – a kéreg alatt megszaporodtak a férgek. Kivágtuk. Míg sívítva harapta a törzset a láncfűrész, azon tűnődtem, hogy Jézus tanítványai között nem akadtak értelmiségiek. Halászokat, vámosokat szólított maga mellé, megtérésre reményt adó bűnösöket, az őt lépre csalni akaró farizeusoktól, írástudóktól ellenben óvakodott. Bizonyos malíciával azt mondhatnám, nem bízott bennük, holott Julien Bendát jelenlegi tudásunk szerint nem ismerte. Júdás foglalkozásáról nem tesz említést az Újtestamentum, az viszont kiderül az Írásból: a pénzt kezelte. Utolsó „befektetésként” azt a bizonyos harminc ezüstöt nyugtázta, amivel végül nem tudott mit kezdeni.

Havazik napok óta, akár Nagy László látomásában, ahol az érdekek zónáiban hatalmas „páncél-mackók” tűnnek fel, melyekben „apró szabvány-zacsók”-ban „kereken harminc ezüst” vár gazdáira. Gondolom értelmiségi gazdáira, írástudókra, filmesekre, színjátékosokra, publicistákra. Mindig akadnak olyanok, akik bátran, gátlástalanul felmarkolják a harminc ezüstöt. A jelenlegi magyar művészeti élet merészségének siralmas szintjét azonban inkább az jelzi, hogy nem születtek olyan katartikus művek, amelyek segítették volna a lelki rendszerváltást, az alattvalói tudat felszámolását. Szánalmas módon napjaink korrupciójának „bemutatásához” például a *Rokonokig*, Móricz 1930-ban született regényéig kellett visszanyúlni. A film Oscar-díjas rendezőjéről pedig kiderült: a kollaboráció nem éppen legvonzóbb formáját választotta annak idején, Aczél elvtárs regnálása alatt.

A szocializmusban kialakult szakmai-művészeti szerveződések monopóliumai máig fennállnak. Ha valahol hajszáltrepedés keletkezik az érdekek falán, nem túl jelentős vidéki színház vezetője lesz egy-egy kvalitásos színész vagy rendező, azonnal felzúg az elkötelezettek kara. A kommunista érában a tehetséget az elkötelezettség, a pártosság pótolta, ami ma sincs másként a derékhad tekintve. Ez a derékhad képtelen volt – hiába próbálkozott Jancsó vagy Bacsó kvalitású mester is – olyan magas szintű, művészinak ható propagandafilmet készíteni, amit megrendelőik elvártak volna. (A hársányan ünnepelt, hősi küzdelemnek beállított taxisblokádból sem született egyéb, mint érdektelenségbe fulladó nonstop vetítés.) A pénz nem pótolja, gyakorta inkább meg-

öli a tehetséget. Rendezők, színészek, énekesek kénytelenek képességeiket az alkalmazkodás terén feláldozni, hűségnyilatkozatokat tenni, különben marginális helyzetbe kerülnek. Manapság nem szükséges, mint nemrég, a Pártba belépni, elég néhány szereplés – teszem azt a Heti hetesben –, két-három félreérthetetlen nemzet- és keresztényellenes mondat a nyilvánosság előtt. (Riasztóan mutatja a jelenlegi nívót, hogy talán soha nem került még ilyen szerény képességű, noha tagadhatatlanul pártos emberke a Nemzeti Színház élére.)

A baloldal tudatosan, nagy profizmussal építi fel kongruens személyiségeit, akiknek tulajdonképpen egyetlen feladatot szán – ezt busásan honorálja –: a közvélemény befolyásolását. A nyilvánosság minden szféráját sikerült csaknem tökéletesen lefedniük a kabaréktól a női magazinokig, a tudományos műsoroktól a művészeti adásokig, a sutogó propagandától a kezdetben nagy hangú demonstrációkig. Ha bármelyik területről, mint újabban az utcáról, kiszorulnak, azonnal taktikát váltanak. Az ellenük fellépők mindjárt csöcselékké válnak, a köztereken való megjelenés a fasizmus előszelét jelzi, a demokratikus gyülekezési jog a diktatúra vészjósló arcát villantja fel, jóllehet egyetlen mai párt, sem elődje nem volt híve a totalizmusnak, leszámítva az MSZP-t. A baloldal mai gyermekbetegsége az, hogy taktikája van, etikája nincs. Jól hasznosította egykori besúgóit, rezignált hangú újságírókat, színészekről jelentést író rettenthetetlen kritikusokat, szerény, mindenkivel barátkozó írókat, akik lebukásuk után időnként szakértőként megjelentek a képernyőn, újsághasábon, jelezve: nincs mit szégyellniük.

A képlet egyszerűbb, mint gondolnánk. Az önmagát mérvadónak kikiáltó értelmiségi képződmény hegemoniáját félti, miután tagjainak túlnyomó része nem tehetségét, hanem a harminc ezüstöt kamatoztatja. A jobb képességűek sokáig tetszelegtek a látzatfüggetlenség mezében, végül szint vallottak, miután felmerült annak réme, hogy nem megfelelő mértékben részesülnek az említett ezüstjóságokból. Visszatekintve, mondjuk Esterházy nyalka, finnyásan táncoló, Nádas kissé nehézkes, trampli mondataira, mára láthatjuk, etikailag ugyancsak csámpássá váltak.

A baloldalhoz kötődő értelmiség szemforgatóan úgy tesz, mintha a politikában két ellentétes, de azonos értékű párt, illetve pártelnök állna szemben egymással. Az egyik a nép üdvéért dolgozik, noha ilyenkor az ország kétharmada nyomorba jut. Hazudik, ha kell, hazudik nagy bátran, ezért merész, kitűnő, kreatív ember – és főként jót akar. A másikat ellenben, mint valami elszabadult Nietzsche tanítványt, csak a hatalom akarása hajtja. Igaz: nem csalt és hazudott a hatalom megszerzésé érdekében, ám ez lényegtelen. Ne essék róla szó. Mikor a valósággal igyekszik valaki szembesíteni a baloldal elkötelezettjeit, akkor a cinikusok lazán vállat vonnak, a moralisták ellenben dühbe gurulnak. Mi már döntöttünk – sziszegik összeszorított szájjal mind ingerültebben –, ne tessenek zavarni bennünket a tényekkel. A szociálliberális társutasok (régii szép kifejezéssel élve), különösen a médiokrácia, általában olyankor lázad fel, olyankor fordul szembe tartóival, mikor azok annyira gyatra teljesítményt nyújtanak, amely már az ő pozícióit veszélyezteti. A baloldali értelmiség hatásának titka egyébiránt nem a minőségben, hanem a mennyiségben keresendő. Megszólalási alkalmak, megszólalási helyeik,

kiadóik, ösztöndíjaik, alapítványaik száma, az alájuk kérdező riporterek garmadája, a mellettük folyó reklámkampányok, könyvesboltok láthatatlan tiltó és támogató listái azt a benyomást keltik: csak ők számítanak.

A rendszerváltozás óta a jobboldal a tényleges hatalomból alig-alig részesült. A spirituális, ha úgy tetszik, szellemi hatalom, máig a baloldal kezében összpontosul, márpedig a politikai hatalom döntő kérdése a tömegdemokráciában a nyilvánosság fölötti ellenőrzést jelenti. A demokrácia alapintézményei kiépültek ugyan, mostanra azonban némelyik önmaga száználmas karikatúrájává lett. A baloldal a szalámitaktika modernizált változatával, az elhatárolódásra való állandó felszólítgatással folyamatosan tűz alatt tarja a jobboldalt. Egyszer talán megtudjuk: kik szervezték meg a szélsőséges, ultranacionalista mezben feltűnő csoportokat. Kik küldik az utcára nemzeti ünnepek előtt azokat az „ellenzékiet”, akik kanócai a robbanásig feszült helyzetnek. A „miért?”-re adandó válaszra viszont nem kell várnunk. A szélsőségek megjelenése a politikai balnak kedvez. A jelenlegi polgári ellenzék amennyiben elhatárolódik tőlük, annyiban a radikálisok szavazatainak mondhat búcsút, ha nem határolódik el, úgy a mérsékelt szavazatait veszítheti el.

Olyan szövevénybe kerültünk, ahonnan nehéz lesz kijutni. Az önostorozás azonban fölösleges. Mikor sommásan a magyarságot, a „birka népet”, Kádár pereputtyát szapulja nekikeseredve bárki, többnyire megfedkeznek arról, hogy az ország fele nem tartozik az említettek közé. Minden manipuláció dacára sokan megőrizték tisztánlátásukat. Ha tárgyilagosan nézzük, a mai tömegdemokráciában, ahol a voksolás kimenetelét döntő módon befolyásolja a propaganda, jelesül a médiumok, akkor kimondottan bizakodóak lehetünk. Ugyanis a szabaddemokratáknak – például – páratlan médiatámogatottságuk okán, minden szavazást abszolút többséggel kellene megnyerniük. Ehhez képest nem mondhatók túlzottan népszerűnek még a kisebbségek körében sem.

A lelki rendszerváltást a szellem emberei, az irodalmárok a régi módon bajosan segíthetik elő. Nem a néma zavartság a jellemző a mostani állapotra, sokkal inkább a hol harsány, hol posványcuppogású mellébeszélés. A hallgatás falán hiteles könyvekkel nemrég még rést lehetett ütni. Mára azonban kétséges, hogy irodalmi művekké – legyenek azok akár remekművek – át lehet-e törni a fecsegés falát. Nem azért, mert többé nem irodalmi kultúrában élünk, hanem azért, mert nem kultúrában él az ország bizonyos része. Kultúráján kívül médiamoslékon fölfúvódott megaegóval.

* * *

Az ablak, ahonnan a mozdulatlan táj szeletét el-elnézem, alig nagyobb egy tévéképernyőnél. A mozdulatlanság, bár valóban nem mozgóképet látok, mégis látszólagos. Estétől hajnalig udvarunk fölött a Göncölszekér zajtalanul átfordul a szomszéd házhoz, rúdja belelóg az aranyeső bokorba. Évmilliók mélyéről sugárzik a mába az Esthajnalcsillag, amit Szent László királyunk jelképének tart a néphit. Megnyugtató – lassú tűzzel égő fénye – a retinát másodpercenként érő szőnyegbombázás korában. Vigasztaló a planétáig növekvő némaság a médialocsogás közepette. Ebben a csöndben visszatérnek a bujdosó, a száműzött szavak. Jelentést

kapnak olyan kifejezések, amelyek – némelyek szerint – szemantikailag kiszáradtak, vagy mélyükön az egykor tiszta jelentés megzavarodott. Haza, hit, otthon, nemzet, kereszténység, elkötelezettség, magyarság.

A kert közepén a pompás, irdatlan koronájú diófa áll. Alatta körös-körül halott, tökéletes szimmetriájukba pusztult pihék. Hófehér kristálycsönd mögött az egész vidék, szinte rajzolni lehet üvegfalára. Mellettem a vaskályhában sisteregnek az izzó hasábok. Mindez idilli volna, ha nem tudnám, hogy másfél kilométerre tőlünk épül a gigantikus hulladékégető, ha nem látnám kétnaponta – jóllehet időnként hallom a környezetvédelmi miniszter győzelmi jelentéseit – a habzó Rábát. Úgy érzem, mikor megpillantom a folyót, hogy epilepsziás rohamot kapott. A táj átmenetileg ép darabja, ahová átköltöztek a bíbicek, egyelőre őrzi érintetlen, bensőséges szépségét. A jövőre gondolva azonban mindig József Attila lepusztult, sivár vidékei jutnak eszembe. Még legvigasztalanabb verseiben is megjelenik a szépség – többnyire a fájdalom válik azzá –, ezzel szemben itt a maradék szépség lesz fájdalommal. Pillanatnyi léte mindjárt önnön eljövendő hiányára utal. Füstölgő üzemek, szeméthegek, az ipari iszap büze lengi be a közeli jövőt.

Bármerre fordultam meg az utóbbi időben az Őrségtől Ócsáig vagy messzebb, azt tapasztaltam: a civilizáció szemete mindent ellep, mindent elönt. Hasonlóan, miként az étert elönti a virtuális szenny, ráakódva a valódi kultúrára, keményen, vastagon... A tájak elveszítik arcukat, jelentésüket, múltjukat, történetüket. Önazonosságukat. Errefelé a régi építészetnek alig maradt nyoma. Egy-két kerített, tornácos, árkaós ház marad hírmondónak a turisták kedvéért. A közösségi szokások, az élet rendje átalakult. A globalizáció nem csupán a nemzeti hagyományokat számolja fel kíméletlenül, hanem létünk értelmét teszi kérdésessé.

A falunak, ahol időm javarészét töltöm, értelmisége nincs. Fóruma nincs. Postája nincs. Iskolája nincs. Óvodája nincs. Papja nincs. Búcsúja nincs. Művelődési háza nincs. Orvosa nincs. Népszokása nincs. Tehene sincs. Jövője... Temploma, bár szerény, de van. Isten nem halt meg egyelőre ezen a vidéken, csupáncsak haldoklik. Az egyház – sokak számára – átalakul a fogyasztói társadalom igényeinek megfelelően, vagyis vallási szolgáltatásokat várnak a paptól legföljebb. Keresztelő, első áldozás, esküvő, utolsó kenet a túlvilág reményében – a Pascal-féle rulett szabálya szerint: tét az Istenre –, végezetül a temetés. Többnyire hiányzik ezekből alapvető aktusokból az, ami a vallás evilági értelme lenne: a szakralitás. A lét kitüntetett pillanatainak különleges, azaz szent átélése. Az egyházi év ünnepei talán még megtelnek némi metafizikai tartalommal, ám tapasztalatom szerint kevesek számára adnak erőt, hitet, tartást a mállasztó, fakó hétköznapiakban. A hívő, nem a vasárnapi templomba járó, hanem a valódi hívő, inkább neveléses, mintsem tiszteletreméltó manapság. Az a szakrális energia, ami valaha székesegyházakat emelt, rendkívül magas szintű alkotásokat hozott létre, bevezetett a lét misztériumába, a végső kérdések körébe, nagyrészt elillant. Csupán bizonyos szertelenség maradt meg az átlagemberben, helyesebben talált új medret magának. Ez a szertelenség hajdan tömegeket mozgatót meg, a rajongás önkívületében terelt embereket céljuk, a szentség felé. Ennek deszakralizált változatából láthatunk valami el-

korcsosodott, önmagából kifordult maradékot egy-egy szupermarket megnyitása-kor, nagyobb árleszállításkor, mikor a tranzsba esett, egymást taposó sokaság rohan az új fétisek, az új megváltás felé. Fogyasztói extázis. A zarándoklatot a „shopping”-olás pótolja. A papság zöme – önhibáján kívül – alig-alig képes többre az említett szolgáltatásoknál. Arra, amit jobb korokban lelki gondozásnak neveztek, nincs ideje. Siet egyik gyülekezettől a másikig, egyik faluból a másikba, mert paphiány van. Abban a kis községben, ahol időzöm, évek, ha nem évtizedek óta 11-kor kezdődik az éjféli szentmise. Elképzelhető, hogy a feltámadás is egy órával előbb lesz majd az itteniek számára. (Rászolgáltak, úgy vélem.)

A helyiek nem rosszabbak és nem jobbak a nyugat-dunántúli falvak lakóinak zöménél. A férfiak, a munkanélküliek többsége elhanyagolt, slampos. Ápolatlanságuk, különlegesen megjelölt igénytelenségük mintha végleges lelki igénytelenséget takarna. Feladták. A napi néhány fröccsért küzdenek, nem túl nagy vehemenciával. A jelenség országos, sőt, minél Keletebbre haladunk, annál riasztóbb. Az emberek politikai állásfoglalása az elmúlt évtizedek emlékeiből, valamint a tévéműsorok manipulált híreiből fakad. A fiatalok szókinccse, nyelvi fordulatai szinte kizárólag a médiumokból erednek. A nyelv és a tapasztalat különös ellentéte feszül beszédükben. Bizonyos dolgokat képtelenek megfogalmazni, nem tudnak látszólag eltérő, ám a látszat mögött lényegüket tekintve összefüggő jelenségek között kapcsolatot teremteni, párhuzamot vonni. Nyelvi létezésük tere meghatározza, azaz ugyancsak szűkre szabja tényleges létezésük terét, bár sem Heidegger, sem Wittgenstein idevágó nézetei nem okoznak álmatlan éjszakákat nekik. Valóságukat, világképüket nem saját benyomásaik, reális élményeik alapján teremtik meg, hanem készen kapják filmekből, reklámokból, klipekből. A médiumok exportálják beléjük az életérzést, a „feeling”-et. Amolyan szekunder létre rendezkedtek be. Valóság helyett hiányokra és hasonmásokra. A tájékozódás fogyatékoságai a történelmi tapasztalattal rendelkező nemzedék kihalása után végzetes manipulálhatóságot szül: az én vezérem a képernyőről vezérel, vallhatja önérzetesen a médiakorszak kreatúrája.

A közelmúlt emlékei, mivel a lakosság jelentős része hienc (bajor dialektust beszélő németek), meglehetősen sötétek. Kitelepítések a Hortobágyra, feljelentések – ismerek olyat, aki szemben lakik azzal, akinek több éves meghurcoltatását köszönheti –, internálás Németországba, szögesdrót a szomszédban, Heiligenkreuzban lakó rokonok és közöttük. A dolog diszkrét bájához tartozik, hogy a rendszerváltozás után néha olyan értelmiségiek kerültek kisebbségi szervezetek élére, akik azt sulykolták tagtársaikba: mindez (a kitelepítés) nem a kommunisták, hanem a *magyarok* bűne. Itteni, mára halott vezetőjük történelemre tanított a főiskolán. Jól emlékszem avas bolsevik nézeteire, elnyűtt, százéves füzetére, amiből évtizedek óta adott elő brosúraízű, emészthetetlen mondatokat.

Legriasztóbbnak az tűnik, hogy kikelőben van egy furcsa nemzedék. Talán nem nemzedék, csupán néhány „etikai mutáns” a felnövekvő generációból, előbb-utóbb kiderül. Magamba kakukkfiókáknak hívom válfajukat, jöllehet az elnevezés nem éppen pontos. Őket ugyanis saját szüleik etetik (ínyenc falatokkal), ruházzák (márkás holmikkal), látják el menő elektromos cuccokkal. A csemeték elnéző mosollyal

figyelik az öregek gürcölését, természetesnek veszik önkizsákmányolásukat. Néha unottan megkérdik: miért robotol ez a két szerencsétlen, mikor egészen jól meg lehet lenni a nélkül is?

Vannak módos, a maguk szintjén beérkezett emberek az őslakosok között. Élelmeseik és szorgalmasak. Kijárnak „osztrákba” dolgozni, ebben nyelvtudásuk nagyban segíti őket. Kertet gondoznak, füvet nyírnak, felszolgálnak, beteget ápolnak, vagy éppen rúd mellett táncolnak félmeztelenül. (Utóbbinál elengedhető az idegen nyelv ismerete.) A jó anyagi körülmények között élők legföljebb a jövő miatt aggódnak. Otthonaik takarosak, a szépség – ízlésük sajátos megnyilvánulásaként – megjelenik házuk táján: mind több, mindinkább gusztá kerti törpe alakjában; netán garantáltan eredeti utánzatú gipsz Dávidként, habokból kikelő, fehérce ment Vénuszként. Ünnepekkor színes neonégők – akár Amerikában – kápráznak házaikon. Készülőben van valami Hamvas „publiknak” nevezett típusához hasonló. A belső kiüresedéssel párhuzamosan kialakul a kifelé fordulás kényszere, a lényeg helyett a látszat fenntartása. A karácsony meghitt, élő, belső fényét, a gyertyalángot felváltja a neonégők diszkót idéző villogása. Az ablakokon, kerítéseken sárga, vörös, kék csillagok pulzálnak, piros jelmezes figurák másznak létrákon, holott nálunk nem a kéményen át érkezik a Mikulás, miként az ajándékot sem harisnyába, hanem cipőbe, csizmába helyezi. Az emberiség, az ember eddigi története során soha nem fordult így, ilyen látványosan kifelé, amint soha nem volt belül ilyen siralmasan üres. A „fejlődés” nem csupán a kint és bent közötti különbséget, de a távolságokat is megszüntette. Virtualizálta, a kommunikáció felől nézve felszámolta a teret. Mobiltelefonon, interneten – webkamerával – pillanatokon belül elérhetünk, láthatunk szinte bárkit. Ennek ellenére, úgy tűnik, soha nem kerültünk ilyen messze egymástól, soha nem volt ilyen sovány, ennyire lényegtelen mondanivalónk a másoknak.

A falu – általában a hazai falvak – belső, zárt rendje végleg felbomlott. Nincs értékrendszer, nincs távlat. A negatívumok és pozitívumok egyszerre tűnnek el. (Valaha elfogadott „státus” volt falu bolondjának lenni, a szolidáris közösség nem vetette ki magából a szellemi fogyatékosokat, akik, azt hiszem, születési helyükön boldogabban morzsolták le homályos napjaikat, mint az otthonokban.)

A falusiak toleranciája, a kívülről jövők elfogadása, fölöttébb sajátos. Azt hiszem, a titok nyitja a kölcsönösségben rejlik. Ha nem nézik le őket – ez a legneuralgikusabb pszichés pontjuk –, akkor beengedik saját világukba a jövevényeket. Az igazsághoz azonban hozzátartozik, mára nincs jelentősége annak, befogad-e valakit egy-egy falu, avagy nem. Nincsenek – legföljebb nagyritkán – olyan értékeik, amelyek vonzóak, ne adja Isten, asszimiláló erejűek lennének. A széteső, tradícióit elhagyó közösségeket nemegyszer máshonnan jött értelmiségiek próbálják megmenteni. A parasztság, a falusiak sajátos, egykor gazdag műveltsége silány, homogén média-„kultúrává” lett. Hetvenéves parasztasszony szájából halottam: „beszóltam a lányomnak”.

Az ország legszebb tájegységeinek egyikében, az Őrségben, mára a régi mesterségek, hagyományok jórészt elhaltak a fazekasságon, valamint a paszitan (keresztlőn) kívül. A városokból, főként a fővárosból leköltözött értelmiségiek

élesztik ismét tetszhalálából a valaha megszokott állattenyésztést, házi sajt- és túrókészítést, méhészkedést. Ők teremtenek valódi és virtuális teret a közéletnek. (Az Óriszentpéteren működő közösségi rádiót például – tudtommal – az Omega együttes szövegírója hozta létre.) A jelenség mégsem lehangoló, a táj szelleme, a genius loci új erőre kap a betelepülőkben. Az értelmiség bizonyos része – a táncházmozgalomhoz hasonlóan – csendesen, szívósan végzi dolgát. Megőrzi, majd visszaadja a népnek saját örökségét.

Az ország kulturális életben sem vereségekkel, mulasztások sorával találkozunk kizárólag. Történetek erőfeszítések szellemi műhelyek, kiadók, tévé-, rádiócsatornák, színházak – ámbár jobb nem rakni olyan házat a nemzet szívébe, melybe háziúr települ –, lapok alapítására, életben tartására. Jelentőségük vitathatatlan. A civil művelődési kezdeményezések közül messze kiemelkednek az ősmagyar hagyományokat, lovagrendeket, huszáregyesületeket életre hívó vállalkozások. Ezek pusztá megjelenésükkel, látványukkal erősítik identitásunkat. Hajszálgyökereikkel kitéphetetlenül kapaszkodnak múltunkba, tartanak meg mindnyájunkat. Mérleget vonva: míg az egyik oldalon nemzetteremtő kísérlet, addig másik oldalon a nemzeti lét jogosultságának szakadatlan kétségbevonása folyt, azaz folyik. Többnyire a korszerűsége, finansiális érvekre támaszkodva. Az emberi közösségeket azonban nem kizárólag gazdasági érdekek – melyeket előszeretettel neveznek racionalitásnak a haszonhúzó –, nem előre kiagyalt ideológiák teremtették meg, hanem a természetes fejlődés. Ennek eredménye a nemzet. Ez az egyetlen olyan közösségi forma, amely túlélte birodalmakat, ilyen-olyan szerződésekkel kreált országokat, világegyesítő utópiákat. Változva, lényegét – az összetartozás elemi élményét – mégis megőrizve. Gazdagítva, demokratizálva, korrigálva önmagát. Minden ember alapvető joga, hogy saját közösségéhez tartozhasson. Hiába papol a médiapropaganda a sosem volt, sosem lesz szintézisről. Bármilyen politikai egység mellett elemi igény mutatkozik a nemzeti önállóságra. A horvátok, a szlovénok, az albánok, az írek, a flamandok, a vallonok, az észtek, a lettek, a litvánok tudják ezt, mikor az internacionalizmus fennkölt elvárásai helyett saját belső érzéseiket követik. Valószínűleg Izrael megalapításában ugyancsak szerepet játszhatott, hogy a zsidók – egyebek mellett – nem csupán vallási-kulturális egységként, de nemzetként is meg akarták élni összetartozásukat.

A nemzeti elkötelezettségű értelmiség látványosan részt vett a hazai rendszer-váltásban, legalább olyan látványosan, amint az ország többsége távol tartotta magát a politikai folyamatoktól. A magyar lakosságnak zöme máig azt gondolja, a demokrácia automatikusan megold mindent, holott a demokráciát intézmények, az intézményeket emberek működtetik. A magyarokból nem vészett ki az alattvalói tudat, úgy hiszik, még mindig a lapítás a túlélés feltétele. Önmagunk feladását azonban nem élhetjük túl. A liberálisok szerint természetesen nincs szükség nemzeti elkötelezettségű értelmiségre, olyanra, amelynek önálló, a liberalizmustól eltérő véleménye van. A kritikus gondolkodás mellőzni kéretik.

* * *

Karácsony után pár nappal újra megeredt a hó. Puha, szikrázó leplet terített a kertre. Hosszan, révülten néztem, míg a szavakat keresgéltem. Megállíthatatlanul hullt a fehér a fehérre, ahogy Ottlik mondaná. Miként fessek meg azt – kérdezi egy helyen –, hogy eltűntek a színek? Persze nem a festészetről, a színekről beszél, hanem a valóságról, az irodalomról, a nyelvről. Lázasan, hajthatatlanul keresi a választ: vannak-e szavak arra, hogy eltűntek a szavak. A szavakkal, a nyelv gazdagságával együtt érzések, érzéscsírák, embrionális állapotban lévő gondolatok, éppen megfogant ötletek pusztulhatnak el. Az a gyanúm, ma, akár néhány tucat médiatápon puffadtra hízott közhellyel szellemesnek számíthat bárki. Rosszabb esetben nem pusztán szellemesnek, de igaznak – a veritás „kritériumai” szerint –, mert autentikus forrásból tudja, amit tud: hallotta valamelyik kereskedelmi adó szellemóriásától. Gyámság ez a javából, mégpedig lelki gyámság. Az önállótlanág biztos ismérve. Kiűzetés a gondolkodás, a nyelv, az önállóság birodalmából. Száműzetés a lét értelméből, önmagunkból.

Tamási Áron ismert mondatát – miszerint azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne – sokszor idézték már. A magyar alkatról, a magyar lélek formáiról szintén születtek figyelemre méltó munkák. A kérdés viszont az: mi-féle formákban – a szót a legtágabb értelemben használva – érzi otthon magát pszichénk magyar része. A tipológiákkal – vándorokkal és bujdosókkal, mély- és hígmagyarokkal, nemzetünk demokratikus hajlamának ingatag nyelvtani bizonyítékával: a mellérendelő mondatszerkezet ránk jellemző sajátosságával, huszárokkal, tűzoltókkal, zöldségesekkel (K. Grandpierre Emil ironikus osztályozása), Hamvas csaknem minden reális alapot nélkülöző géniuszaival, Bibó eltorzult magyar alkattal (amely nem honi, hanem közép-európai sajátosság), Ferdinándy Mihály mitológiai-metafizikai távlatokat számon kérő munkáival – mára nem sokra megyünk. Vannak persze olyan lélektani mélységek, ahonnan fittyet hányva logikára, történelemre, szociálpszichológiára megszólal valami magyarázhatatlanul, nyilvánvalóan magyar. Természetesen nem kiemelt, ügyesen hasznosított motívumokról van szó, az összkép közepébe illesztett mézeskalácshuszárról, két „népiesch” fordulatról, operettmagyarok „autentikus” erőfeszítéseiről. Sokkal inkább történelmi atmoszférával telítődött tájakról, alkotásokról, ételekről, élőlényekről. Vörösmarty, Arany, Ady költészetében, különböző vidékek vagy Kós Károly építészetében, a népzeneben és Kodály műveiben, a szakrális magyar szókinccset ránk testáló Károli-bibliában megjelenő, végső értelmében megfejthetetlen igézetéről.

Nemegyszer hallottam: a magyar individualista alkatú. Egyrészt személyekben bízik, másrészt úgy gondolja: saját erejének, ügyességének köszönhetően boldogul, éli túl az apokaliptikus időket. Történelme során a legkülönbözőbb érákban – a Habsburgtól a gyurcsányizmusig – tapasztalhatta, hogy az elnyomó rendszerekben a személyek cserélődnek, míg maga a szisztéma lényegét tekintve alig változik. Azok alakja viszont, akik a nemzet felemelkedéséért, függetlenségéért küzdtek, előbb-utóbb mitizálódott a kollektív tudatban Rákóczitól, Széchenyin át Kossuthig. Gyakran visszavárták őket haláluk után is. A magyarságra utópisztikus ideológiát csak kívülről lehetett ráerőltetni, talán politikai fantáziátlanága, talán

realitásérzéke miatt. Rövidre fogva: a magyar önmagában hisz, nem rendszerekben, ideológiákban. Való igaz, a létet rendező nagy eszmék ritkán kerültek ki honi alkotók műhelyeiből. Akadnak azonban a kollektivismusnak és individualizmusnak szimbolikus területei, ahol bizonyítottunk.

A diktatúrában, legyen kemény vagy puha, nyílt katonai vagy leplezett médiadiktatúra, a nemzeti érzés olyan kohéziós erőt, azaz veszedelmet képvisel, amitől a hatalmon lévő kisebbség neurotikus módon retteg. Igyekeznek hát a nemzeti identitást kiszorítani a politika szférájából; ha tehetik, megpróbálják csírájában elpusztítani. Minden olyan élmény, esemény, amely emocionálisan mozgósíthat, majd az alattvalók atomizált halmazából közösséget szervezhet, félelmetes a számukra. A kommunista hatalom ezért kizárólag a sport területén túrt el olyan sikereket, amelyek nemzeti jellege tagadhatatlan volt. A piros-fehér-zöld lobogó felvonását, a Himnuszt valamiképp végigszenvedték, mert úgy gondolták: az átlagember számára a sportsikerek evidenssé teszik, hogy a szocialista rendszer magasabb rendű (az akkor rothadónak hirdetett) kapitalizmusnál. A 6:3-as magyar–angol futballmeccsből máig élő mítosz vált. Mi több, a rendszerváltozást követően, szórakoztató – helyenként kétes etikai értékű – film született róla. Egy másik legendás sportesemény, Balczó András budapesti futása szintén közös, mitikus élménnyé lett. Mindezt két ok miatt érzem rendkívül fontosnak. Az első az imént tárgyalt individualizmus. A sikert sok magyar egyéni, a kudarcot kollektív teljesítményként éli meg. (Utóbbiban erősíti meg az egyént szinte egész újkori történelmünk.) A sport feloldja az ellentétet: az individuumon át az egész közösség győztesnek érezheti magát.

Az együtt megélt sikerre nemzeti tudatunk, önbizalmunk egészségessé tételéhez elemi szükségünk van. Jól emlékszem, milyen – sunyin ellenszenvet keltő – címmel jelentek meg tudósítások a szöuli olimpián diadalmaskodó úszókról (A kopasz zseni – írták Darnyiról). Mindössze azért, mert az Antall-kormány idején merészeltek győzni. A média éberén őrködött az uszodában újjászülető nacionalizmus, nyerni tudás megnyilvánulásai fölött. Egyik tévéműsorban addig gyötörtek két fiatal úszót, míg ki nem préselték szegényekből, hogy nem az országért, a magyarságért, hanem kizárólag önmagukért úsztak. Ugyancsak feledhetetlen volt a közelmúltban, mikor a többszörös olimpiai bajnok vívót támadtak meg, mert nemzeti címeres mezt viselt egy választási plakáton. Érzékenyeket ezzel szemben nem zavarta a hasonló dressz a tévé bűnügyi krónikáiban gyakorta feltűnő maffiavezéren.

* * *

Második szárszói beszédének végén a *Kisebbségben* szerzője azt mondja: ha mindnyájukat kiirtják is, támad majd egy új értelmiség, amellyel helyzete az ő, azaz Németh Lászlóék gondolatait folytatattja. Ezután az író, mint pályája során oly sokszor, hitet tesz az értelmiségi lét, az értelmiségi hivatás mellett. Úgy véli, az értelmiség Noé bárkájává – 1943-ban vagyunk –, magyarán a nemzeti túlélés utolsó reményévé lett. A szituáció drámai megfogalmazása („Még ha mind egy szálíg kiirtának is bennünket”) túlzó talán, ám a későbbi események ismeretében nem alaptalan. Mindenesre, az szerzőre vall. Ugyancsak Németh Lászlóra vall a re-

ménytelenségéből történő reménymerítés Széchenyis attitűdje. Az értelmiségi társadalom Németh László-i gondolata szintén a Legnagyobb Magyar programjáig, jelsül a kiművelt emberfők iránti igényig nyúlik vissza. (Historikus kedvűek persze visszahátrálhatnak a testőrírókon át az öntudatos gestaszerzőkig.) Németh László számára a népiség a nemzeti elkötelezettséget jelentette. Az értelmiségi társadalom kívánalma a szintézist: a gyökerek megtartását és az európai horizont távlatát együtt. Ellenfelei többsége fals vagy-vagyonban gondolkodott (vagy magyar valaki, vagy európai), míg ő a minőséget és magyarságot nem választotta szét. A nemzet iránt elkötelezett írók többsége azonban, nem feledve a magyar jakobinusokat, sokkal inkább a manipulált közfigyelem, mintsem a vérpad árnyékában dolgozott.

Több történész, író tette már szóvá, hogy politikai függetlenségünk elvesztésével kisebb-nagyobb mértékben lelki önállóságunkat is elveszítettük. Ehhez elég volt a történelemoktatás megváltoztatása, a kritikai elméleteknek álcázott múltromboló hadjáratok, a nemzeti lét jogosultságának folyamatos kétségbevonása, a jól kiszámított antinacionalista kampányok a Habsburgoktól máig. Tisztában vagyok vele: más és más volt a nemzeteszme, a nemzet fogalma korszakonként, továbbá különböző történelmi osztályok alapvetően másként képviselték ezeket különféle időszakokban. Két lényeges elem azonban nem változott. A magyarságukhoz ragaszkodók fölött, ellenfeleik szerint, mindig eljárt az idő. Az arisztokraták kirekesztő nacionalizmusa fölött ugyanúgy, mint köznemesek – Székfi Gyula leleményével a hazai harmadik rend – haladó polgári nézetei vagy a népiek dacos magyarsága fölött. Történelmileg állandóan úgy alakult, hogy a maradi nemzettel szemben a nemzetköziség éppen aktuális formája – az aulikuságtól a kommunizmuson át a globalista nihilizmusig – bizonyult korszerűnek, folyamatosnak, mondhatni: örök értéknek.

A múltnál azonban fontosabb a jövő: beteljesítette-e önmagát Németh László jóslata. A válasz: igen. Míg születnek magyar tehetségek, felteszik a kérdést: miért hátrány számukra nemzeti hovatartozásuk. Nekiütközve megismerik a liberális-szocialista értelmiségi falanx erejét. A demokráciában a balos értelmiség – látszólag – feladta utópiáit, forradalmi terveit, a tökéletes társadalom és a tökéletes ember megvalósításának célját, de erőszakossága, türelmetlensége úton-útfélen megnyilvánul. A különböző nevekkel illetett (új) népiek, keresztények, konzervatívok számos képviselője azonban ott folytatja, ott kénytelen folytatni, netán oda jut, ahol Németh Lászlóék befejezték, mikor az elvtársak totalista reflexeiknek engedve beléjük fojtották a szót. Nincs ebben semmi különös, ez hagyományosan a magyar író, magyar értelmiségi sorsa.

Felállok, az ablak elé lépek, elnézem a hajladozó, zúzmarába öltözött fenyőket. Néhány hasábfát a tűzre dobok, abból, amelyik megférgeedett, amit kivágtunk. Sziszegve, pattogva lángra gyullad. A többi, a kert végében, állja a szelet.